

”Päätettiin turvata yliopistojen rahoituksen pitkäjänteisyys”

Opetusministereiden poliittinen puhe ja yliopistolaitoksen uudistamisen retoriikka 2005–2015

ISMO BJÖRN & JARMO SAARTI & PIRJO PÖLLÄNEN

Johdanto: uudistuvat ja välineellistyvät tulostavoitteet yliopistolaitoksessa

Suomalaisen yliopistokentän muutosta on tutkittu runsaasti. Tutkimuskohteina ovat olleet laadun käsitteen leviäminen (Saarinen 2007), yliopistouudistus (Vanttaja 2010), kansainvälisyyspuhe (Nokkala 2007; Kallo 2009; Moisio 2014), yritysmäisen yliopiston tulo (Kankaanpää 2013) ja tulosoajauksen politiikka (Kauko 2011; Kallio 2014). Yliopistoa lähestytään useimmiten yhteiskuntahistoriallisesta näkökulmasta, jolloin yliopiston käytäntöjä, toimintaa ja harjoitettua politiikkaa tarkastellaan yhteiskunnallisen muutoksen kautta (Kallunki & al. 2015; ks. myös Kankaanpää 2013, 13). Tutkimukset todistavat yliopiston ja yhteiskunnan suhteiden vuorovaikutteisuudesta. Yliopisto ei pelkästään sopeudu yhteiskunnan antamiin reunaehtoihin vaan pyrkii vuorovaikutteisuuteen. (Kohvakka 2015; Rinne & al. 2015; Nevala 1999.) Analyysimme tarkoitus on tarkastella yliopistokentän muutoksia hyötyajattelun kautta. Tarkastelemme myös sitä, miten yliopistokentän muutokset ovat vaikuttaneet tutkijan työhön.

Tällä hetkellä yliopistojen tehtäviä pohdittaessa vastakkain ovat yliopiston sivistystehtävä ja yliopiston tehtävä tuottaa (taloudellisesti) mitattavaa hyötyä. Elinkeinoelämä painottaa sekä ammatillisuutta, täsmätutkintoja ja nopeaa valmistumista että innovaatioita ja tieteellisten tulosten nopeaa sovellettavuutta. Sivistysyliopiston kannattajat painottavat tieteen vapautta ja yliopistojen universaalisuutta.

Kilpailuyliopiston taustalla on uuden julkishallinnon oppi (*new public management* eli NPM), joka juurtui suomalaisiin yliopistoihin 2000-luvun alussa. Se toi mukanaan laadunarvioinnin, jonka sanottiin merkitsevän suomalaisen yliopiston eurooppalaistamista. Vaikka suurin osa rahavirrasta tuli edelleen valtion budjetista, yliopisto ei enää kertonut palvelevansa yhteiskuntaa tai huomioivansa erityisesti toiminta-alueitaan. Johtoasemassa oli markkinavetoisuus: kyky kerätä taloudellisia resursseja markkinoilta. Jos yliopistossa oli 1980- ja 1990-luvuilla vielä kiinnitetty huomiota sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen, keskiöön nousivat 2000-luvulla yksilökeskeinen suorittaminen ja taloudelliseen voittoon tähtäävä kilpailu. Yliopistojen oli korostettava profiloitumistaan ja yrittäjähenkisyyttään. Yliopistot julistivat kilpaa olevansa maailmanluokan yliopistoja, ja rankinglistoista valittiin itselle parhaiten sopivat. Itsekriittisten puheiden sijaan yliopistoista kuului markkinahenkistä mainospuhetta. Laatua puolestaan mitattiin niin julkaisemisessa kuin tutkimusrahoituksen saamisessa. Teknokraattinen järjestelmä oli raskas, mutta sillä saatiin julkaisujen tieteellinen tieto määritellyiksi mitattaviksi numeroiksi. Valtion tuottavuusohjelma merkitsi käytännössä leikkauksia eli välinettä suunnata tieteentekemistä ja muuttaa tieteentekijöitä haluttuun muottiin.

Suomessa ryhdyttiin puhumaan ajan vaatimusten mukanaan tuomista uudistuksista ja markkinamekanismeista. Liike-elämän äänenpainot olivat koventuneet jo 1980-luvun lopulla. Kään-

teentekijänä voi pitää Harri Holkerin sinipuna-hallitusta (1987–1991), jonka aikana tuotiin esille liikelaitostaminen, markkinaehtoisuus, tulosvastuu ja palvelukulttuuri. (Vantta 2010, 24.) Hallitus esitti hyvinvointivaltioajattelun ja julkisten rakenteiden uudistamista. Siitä tuli rakenneuudistushallitus, joka toi markkina-ajattelun valtionhallintoon. Tavoitteet tuli esittää numeerisesti. Julkiseen hallintoon tulivat termit tulosvelvollisuus ja asiakkuusajattelu. Yliopistoihinkin tuotiin jatkuva kriisipuhe. Tämän puheen mukaan säästöt eivät olleet ongelma, vaan se, ettei leikkauksia tehty. Hallinnon uudistus osoitti yliopistojen elävän muodikkaasti ajassa. (Ks. Kankaanpää 2013, 35–36.)

Valtion kontrolli korvattiin 1990-luvulta alkaen arviointi- ja laatujärjestelmillä. Tulosohejaus ja -budjetointi sekä julkaisuille ja tutkimuksille annetut määrälliset tavoitteet johtivat siihen, että järjestelmä muistutti yhä enemmän suunnitelmataloutta. Ylhäältä annettujen numeeristen tavoitteiden täyttämiseksi tuli tieteen tekemisen tavoite ilman sisältöä. Tämä johti väijäämättä kilpailuun niin laitosten kuin yksittäisten tutkijoiden kesken. Tulosohejaus teki yliopistosta numeerisesti määriteltävän tuotantolaitoksen. Tuottavuuspuhe on jo viety niin pitkälle, että maataloudesta tutun termin mukaisesti puhutaan ylituotannosta. Laitosten ja tiedekuntien tavoitteet täyttyivät maisteri- ja tohtoritutkimusmäärillä. Jos tutkimuksia valmistuu tavoitteita enemmän, niin tulevaisuudessa uuden rahoitusjärjestelmän kaavailujen mukaisesti näistä ei yliopistolle ”makseta” eikä niistä siten ole yliopistolle taloudellista hyötyä.

Yliopistojen käyttöön ottamissa laadunarviointijärjestelmissä tutkimus ja opetus nähtiin tuotteena. Erilaisten arviointi- ja laatuohjelmien myötä valtaa siirrettiin yliopiston sisällä keskushallinnolle ja edelleen ministeriöön ja talouselämälle. Laatuarviointi lisäsi valvontaa. Se loi epäilyksen järjestelmää kohtaan ja vähensi luottamusta. Vastuu laadusta oli tutkijoilla ja opettajilla. Se merkitsi esimerkiksi sitä, että opiskelijoiden heikko menestys oli luennoijan tai ohjaajan syy.

Arjessaan yliopistolainen koki yhä enemmän hetkiä, jolloin hän oli sisäisessä arvioinnissa. Hän ei ollut enää toimija vaan Foucault’lainen tarkkailun kohde. Hänen työaikaansa seurattiin, hän kävi kehityskeskusteluja, häntä arvioitiin, hänen julkaisuluetteloaan tarkasteltiin jne. Järjestelmä tuotti syyllisyyttä ja aiheutti riittämättömyyden tunteen. Yliopistolaista syytettiin milloin liian mones-

ta suomenkielisestä ja liian harvasta englanninkielisestä referee-julkaisusta, milloin rahan hankkimisen vähäisyydestä, milloin osallistumattomuudesta tutkimusyhteistyöhön tai liiasta laitoksen rahankäytöstä. Arviointikriteerit olivat sumeita ja muuttuvia.

Yliopistolaiselle määritelty tehtävä hankkia ulkopuolista rahaa merkitsi, että yliopistolaisen oli työllistettävä toisia tutkijoita, tuettava omaa laitostaan sekä hankittava jopa oma palkkansa. Tutkijan tehtäviin kuului hankkia ulkopuolisen rahoituksen kautta oikeutus tutkimukseensa. Hänestä tuli yrittäjä. Ulkopuolelta määrättyistä tavoitteista tuli henkilökohtaisia. Arvioijan lisäksi myös tutkija itse eksi pohtimaan omaa suoriutumistaan työssään ulkopuolisten tulostavoitteiden valossa.

Tämä analyysi purettuu edellä kuvattujen muutosten tarkasteluun hyötyajattelun kautta. Tutkimuskohteena ovat Suomen korkeakoulutusta poliittisesti korkeimmalta tasolta linjanneet henkilöt – ministerit – ja heidän puheensa viimeisen kymmenen vuoden ajalta (2005–2015). Tämä aika on merkittävä jo siksi, että se oli uuden yliopistolain rakentamisen ja käyttöönoton vaihe. Keskeisenä analyysin kohteena on edellä kuvattua poliittisen uusliberaalin NPM-ideologian ja uusliberalismin diskurssin vaikutus suomalaiseen korkeakoulupolitiikkaan. Ministereiden puheet kuvaavat tätä muutosta omasta näkökulmastaan. Ne ovat kuitenkin relevantti aineisto, koska viimeisen kymmenen vuoden aikana yliopistojen poliittinen ohjaus on ollut ilmeistä. Suomalaisissa yliopistoissa ollaan siirtymässä suoraan poliittiseen ohjaukseen, jossa hallitusohjelmien linjaukset näkyvät yliopistojen toiminnassa hyvin lyhyellä tähtäimellä. Tästä syystä ministereiden linjapuheiden tarkastelu on kiinnostava tutkimuskohde.

Uusliberaalin diskurssi yliopistolaitoksessa

Suomessa koulutus on perinteisesti ollut hyvinvointivaltiomme lippulaiva. Universalismin ideologia on ollut keskeinen: yliopistoverkosto rakennettiin koko maan kattavaksi, ja opiskelijan tausta ei saanut vaikuttaa opiskelupaikan saamiseen. Uusliberaalissa ajattelussa universalismin ideaa ei ole olemassa. Palvelut ja etuudet perustuvat tarveharkintaan ja niiden tuottamaan taloudelliseen hyötyyn. Suomen yliopistolaitosta on alettu ke-

hittää niin, että keskitytään niiden alueiden ja niiden alojen yliopistoverkoston kehittämiseen, joiden kautta oletetaan saatavan laajin mahdollinen taloudellinen hyöty. Alueellisesti tämä tarkoittaa reuna-alueiden kurjistamista, ja aloista huomio kiinnittyy niihin, joissa selkeästi mitattava taloudellinen hyöty on suurinta (ns. kovat alat, kuten insinööritieteet, luonnontiede ja lääketiede).

Uusliberaali ideologia pitää sisällään postfordistisen käsityksen työvoimasta. Keskeistä on tapa, kuinka työnantajat (esim. yliopisto) irrottavat työntekijöistään työsuorituksia, pistävät työntekijöitä aloilleen ja sitovat työntekijöitä käyttöönsä (Peltokoski 2006, 113). Postfordismissa ja uusliberalismissa on kyse joustavuudesta, työvoiman joustavasta käytöstä – ja tuotantolaitosten ja työntekijöiden kyvystä sopeutua alati vaihtuviin tilanteisiin (mm. talouden vaihtuviin suhdanteisiin) (ks. Peltokoski 2006). Uusliberalismi linkittyy voimakkaasti myös siihen, että ehtyvien raaka-ainevarojen vuoksi maailman talous ei pysty enää kasvamaan pelkästään ns. savupiipputeollisuuden kautta, vaan keskeisenä taloudellisen kasvun ”raaka-aineena” ovat tieto ja tietotyöläiset. Uusi talous, joka on kiinteä osa uusliberalismia, on myös maailmanlaajuista. (Ks. Vähämäki 2006a, 13; Vähämäki 2006b; Vähämäki 2006c, 159.) Uusliberalismin paradoksi on seuraava: Työntekijä sitoutuu persoonansa kautta työhönsä, työnantajaansa ja työn tuottavuuteen. Parhaimmillaan hän voi hyödyntää koko persoonallisuuttaan työssään, mutta samalla uudessa työssä jaettuina kokemuksina ovat työn epävarmuus ja syrjäytymisen pelko. Uusliberalismi näyttäytyy kaiken kattavana: kaikesta elämästä alkaa tulla työelämää, ja kaikesta ajasta työhön orientoitunutta aikaa eli työaikaa, kuten Jussi Vähämäki (2003) on todennut (ks. Peltokoski 2006, 120–121).

Vähämäki (2006c; ks. myös Peltokoski 2006) on esittänyt, että länsimaisten yhteiskuntien taloudellinen kasvu ja vauraus voidaan toteuttaa vain tiedon tuotannon kautta. Samalla kun aineelliset resurssit ja raaka-aineet vähenevät suhteessa kulutukseen ja maailman väestöön, on länsimaissa pitänyt kehittää uusia keinoja vaurauden kasvattamiseen. Kuten Vähämäki (2006c, 153–154) toteaa, on tiedosta ja tiedon tuotannosta tullut uusi taloudellisen kasvun instrumentti. Kysymys on sivistysyliopiston keskeisistä toimialoista. Vähämäki (2006c, 155) väittää, että koska yliopisto ei ole enää itseoikeutetusti ainoa instituutio, jossa tiedon tuotanto on mahdollista, niin yliopiston teh-

täväksi on jäänyt toimia poliisina. Tällä Vähämäki tarkoittaa, että yliopisto puuttuu aktiivisesti ja mielivaltaisesti tiedon tuotantoon ja tiedon tuottajien elämään, mahdollisuuksiin ja keskinäiseen vuorovaikutukseen esimerkiksi estämällä vapaan yhteistyön tai vapaan tutkimuksen. Uusliberalistisen ohjauksen pulmana on, että perinteisesti demokraattisesti ohjautuneet yhteiskunnalliset instituutiot eivät alistu tehokkaasti uusliberaalin ohjausmekanismin – markkinaohjautuvuuden – alaiseksi (Buschman 2015, 106). Erityisesti tieteen sisäinen ohjaus ja ns. akateemisen tutkimuksen autonomia poissulkevat sen ajatuksen, että joku ulkopuolinen taho voisi asettaa tieteelle toimintaehdot ja määritellä sen toimintakentän.

Aineistot ja menetelmät

Tutkimuskohteenamme ovat seuraavat opetus- ja kulttuuriministereiden vuosina 2005–2015 pitämät yliopistopolitiikkaa linjanneet puheet ja vastaavat dokumentit:

- Grahn-Laasonen, Sanni: Opetus- ja kulttuuriministeri Sanni Grahn-Laasonen avoin kirje yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen johdolle (27.10.2015)
- Kiuru, Krista: Korkeakoulujen ja tiedelaitosten johdon seminaari (27.11.2013)
- Gustafsson, Jukka: Tiedefoorumi (22.5.2012), Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2012
- Gustafsson, Jukka: Tampereen yliopiston lukuvuoden avajaiset (1.9.2011)
- Virkkunen, Henna: Hallituksen esitys uudeksi yliopistolaiaksi -lähete keskustelu (26.2.2009)
- Sarkomaa, Sari: Ajankohtaista korkeakoulu- ja tiedepolitiikassa -seminaari (3.9.2008)
- Sarkomaa, Sari: Innovaatioyliopiston taustatilaisuus (12.12.2007)
- Kalliomäki, Antti: Tiedefoorumi, Helsinki (3.5.2006)
- Kalliomäki, Antti: Yliopistojen johdon seminaari, Turku (24.11.2005).

Analysoimamme ajanjakso osuu vuonna 2009 hyväksytyyn yliopistolain valmisteluun ja käyttöönottoon. Tämä oli tietoinen rajaus. Tutkimusotteemme on laadullinen puheiden sisällönanalyysi. Valitsemamme puheet ovat kunkin ministerin keskeinen yliopistopolitiikkaa linjaava esiintulo. Puheiden analyysi toteutettiin teema-analyysillä. Analyysi eteni vaiheittain. Ensin kaikki kolme kirjoittajaa lukivat analyysissa mukana olleet

ministereiden puheet. Kaikkien kolmen kirjoittajan analyyseista nousivat esiin samat keskeiset ja toistuvat teemat: 1) *hyöty ja tuottavuus*, 2) *sivistyneistöstä huippuosaaajiksi*, 3) *kriisipuheella johtaminen – suomalaisen mallin uhkakuvat ja muutoksen välttämättömyys* sekä 4) *maakuntayliopistoista globaaleiksi huippuyliopistoiksi*. Päädyimme yhteisen keskustelun kautta siihen johtopäätökseen, että aineiston uudelleen lukeminen ja tarkempi analyysi tapahtuivat näiden neljän teeman kautta. Aineistosta esiin nousseet muut satunnaisemmat ja yksittäisiä mainintoja saaneet teemat jätimme analyysin ulkopuolelle. Varsinaisessa analyysissa keskityttiin viiteen ylätasoon teemaan niin, että kukin kirjoittaja lähiluki tarkasti kolme ministerin puhetta ja teki niistä yksityiskohtaisen analyysin. Lopun yhteenvedon teimme yhdessä. Seuraavassa esittelemme tekstit niistä nousseiden keskeisten teemojen kautta.

Hyöty ja tuottavuus

Jo yliopistolain valmisteluvaiheessa opetusministerien puheissa korostui selkeästi taloudellinen hyötyajattelu, jolla perusteltiin muutostarvetta. Antti Kalliomäki kuitenkin katsoi vuonna 2005, että yrityselämän huoli maan taloudesta ja yritysten kilpailukyvyistä on osittain aiheeton, koska suomalainen korkeakoulujärjestelmä pärjää hyvin kansainvälisesti. Vielä vuonna 2005 Kalliomäki näki yliopistolla jonkinasteisen sivistystehtävän. Toeuttamalla laadukasta perustehtäväänsä yliopisto palvelee myös liike-elämää parhaalla mahdollisella tavalla.

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen erilaisesta profiloitumisesta on lisäarvoa elinkeinoelämälle ja opiskelemaan hakeutuville. Haasteena on löytää sellaiset rakenteet, jotka parhaiten tuottavat tulosta, eli korkeatasoista opetusta ja tutkimusta ja niiden siirtoa yhteiskunnan käyttöön. (Antti Kalliomäki, 2005.)

Kaksi vuotta myöhemmin vuonna 2007 ministerin ja puolueen vaihduttua Sari Sarkomaa korostaa selkeästi, että Aalto-yliopiston (ns. innovaatioyliopiston) perustamisessa on kyse Suomen kansainvälisestä kilpailukyvyistä ja menestyksestä sekä koko maan kansantalouden hyödyttämisestä. Osaaminen oli Sarkomaan ajattelussa jotakin sellaista, josta tulee saada konkreettista hyötyä kansantaloudelle. Innovaatioyliopiston tulee innovoida palveluita ja hyödykkeitä yhteiskunnan ja työelämän hyödynnettäväksi.

Innovaatioyliopisto mahdollistaa vahvan panostuksen valituille kärkialoille. Kyseessä on kansallinen hanke, joka hyödyttää koko kansantaloutta. Yhteistyö muiden kotimaisten toimijoiden – mukaan lukien yritykset, yliopistot ja tutkimuslaitokset – [kanssa] on kansainvälisen menestyksen edellytys niin opetuksessa, tutkimuksessa kuin innovaatio toiminnassakin. (Sari Sarkomaa 2007.)

Hyötyajattelussa keskeistä on konkreettisesti ja selkeästi tuotteistettavien tieteenalojen korostuminen epäsuoremmiin hyötyä tuottavien tieteiden kustannuksella. Kokoomusministereillä Sari Sarkomalla (2008) ja Henna Virkkusella (2009) sekä sosiaalidemokraattien Jukka Gustafssonilla (2011) hyöty- ja kilpailukykypuhe kääntyivät entistä selkeämmin globaalin kilpailukyvyyn ja työelämälähtöisyyden korostamiseksi. Kilpailukyvyllä ja työelämälähtöisyydellä viitataan samaan kuin muusakin hyötypuheessa eli kovien tieteenalojen voimistamiseen ihmistieteiden kustannuksella. Talouspuhe näiden ministerien toimiessa opetusministerinä oli lähinnä tyhjen poliittisten lupausten antamista hyväuskoisille:

Lisäksi on väitetty, että opetusministeriön ohjausote kiristyi. Ohjausta on jatkossakin, mutta se on kevyempää ja strategisempaa. (Henna Virkkunen, 2009.)

Tarkastelussa olleelle ajanjaksolle (2005–2015) tyypillinen tapa puhua hyödyistä liittyy Suomen kansantalouden vahvistamiseen: tutkimuksen ja opetuksen tavoitteena on taata Suomen globaali kilpailukyky. Todettava on, että siinä missä Antti Kalliomäki (SDP) vielä vuosina 2005 ja 2006 piti yllä ainakin jonkinlaista yliopiston sivistyksellistä tehtävää ja liitti hyödyn laajemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun, niin uuden yliopistolain myötä kaikki ministerit puoluekannasta riippumatta kiinnittyivät yhä konkreettisempaan hyötyajatteluun. Yliopiston tuottavuus oli mitattavissa euroina ja tutkimus tuli voida muuttaa palvelviksi innovaatioiksi.

2010-luvulla kilpailu, kilpailukyky ja uudet markkinat esiintyivät ministerien puheissa yhä useammin. Suomen kansainvälisen kilpailukyvyyn takaamisesta ovat puhuneet niin SDP:n Jukka Gustafsson (2012) ja Krista Kiuru (2013) kuin kokoomusministeri Sanni Grahn-Laasonen (2015). Eräänlaisena hyöty ja tuottavuus -puheen loppuhuipentumana voidaan pitää Grahn-Laasonen vuonna 2015 yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen johdolle lähettämää avointa kirjettä. Siinä ministerin keskeinen huolenaihe on Suomen talous, kansainvälisen kilpailukyvyyn takaaminen

ja se, kuinka yliopistoista saataisiin entistä enemmän taloudellista hyötyä irti entistä vähemmällä resursseilla.

Meillä tieteen kärki on terävä, mutta aivan liian kapea. Kansainvälisesti korkeatasoisen tutkimuksen tekeminen on useilla aloilla erittäin kallista. Meillä ei ole taloudellisia eikä inhimillisiä resursseja päästä korkealle tasolle kovin monella alalla kovin monessa paikassa. (Sanni Grahn-Laasonen, 2015.)

Yksittäisistä ministreistä on syytä mainita, että Antti Kalliomäen hyötypuhe poikkeaa muilla ministreillä käytössä olleesta uusliberalismin kylästäisestä retoriikasta. Kalliomäen mukaan yliopistojen yhteiskunnallinen hyöty nousee akateemisesti laadukkaasta tutkimuksesta ja hyvä tutkimus määrittellään näin tieteen sisäisten kriteerien mukaisesti:

Tieteellinen vaikuttavuus liittyy tutkimustulosten kiinnostavuuteen muiden tutkijoiden näkökulmasta. Mitä vaikuttavampaa tutkimus on, sitä enemmän se suuntaa muiden tutkijoiden työtä. Tieteellistä vaikuttavuutta onkin yleensä helppo arvioida tutkijan tai yksittäisen tutkimusjulkaisun saamen viittausten määrän perusteella. Tieteellinen tutkimus on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, kun tiede auttaa uusien innovaatioiden luomisessa ja yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemisessa (Antti Kalliomäki, 2006.)

Vielä vuonna 2011 Jukka Gustafsson näki yliopistojen tehtävän ja yhteiskunnallisen hyödyn niin, että ”korkealaatuinen tutkimusyliopisto voi korostaa toiminnassaan myös toimintansa yhteiskunnallista relevanssia”. Lisäksi Gustafsson lupasi:

(...) julkisten talouden tila pakottaa myös koulutussektorin osallistumaan talouden tasapainottamistalkoihin. Säästöpainesta huolimatta yliopistojen resurssit tulevat kuitenkin tälläkin hallituskaudella kehittymään nousujohteisesti. (Jukka Gustafsson, 2011)

Mitä sitten lopulta on tapahtunut, kun vuonna 2015 opetusministeri Sanni Grahn-Laasonen paimentaa yliopistolaisia seuraavin sanakääntein? ”Poisvalintoja”, on vaikea ymmärtää rahoituksen ja resurssien lisäämisestä. Strategisesti tärkeille aloillekaan ei luvata lisää rahaa kuin ”suhteessa tekoihin”.

Valmistaudumme tukemaan yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen työnjaon selkeytymistä, poisvalintoja, yhdistymisiä ja muuta rakenteellista kehitystä, osaamiskeskittymien syntyä ja profiloitumista strategisella rahoituksella, jonka osuutta yliopistojen rahoituksesta varaudutaan kasvattamaan. Strategista rahoitusta on jaossa suhteessa tekoihin ja muutokseen. Vahvuuksien varaan rakentuvaa erikoistumista tullaan tukemaan myös esimerkiksi Suomen Akatemian rahoitusmekanismein ja uudella pääomituskerroksella. (Sanni Grahn-Laasonen, 2015)

Sivistyneistöstä huippuosaajiksi

Kaikki kuusi opetusministeriä korostivat puheissaan osaamista, huippuosaamista ja laatua. Osaamisella puheissa tarkoitetaan uusia teknologioita kehittävää tutkimusta, tietointensiivistä tuotantoa palvelevaa ja innovaatioihin pyrkivää osaamista. Osaamispuhe on valjastettu teknologian ja innovaatioiden kehittämistä varten. Keskeistä on yliopiston kautta tuotettu *osaamis- ja innovaatiokapasiteetti*. Kuten opetusministeri Sari Sarkomaa toteaa innovaatioyliopiston taustatilaisuudessa:

Innovaatioyliopisto pureutuu erityisesti osaamisen hyödyntämiseen: uudet tuotteet, palvelut ja toimintatavat nopeammin yliopistoista koko yhteiskunnan ja työelämän hyödynnettäviksi (Sari Sarkomaa, 2007.)

Vaikka opetusministereiden puheista onkin vaikea löytää suoria mainintoja yliopiston sivistystehtävistä, siitä huolimatta epäsuoria viittauksia sivistyksen rippeisiin voidaan vuosien 2005–2015 välisistä puheista löytää. Edellä mainitussa Sarkomaa puheessa mainitaan kulttuuri ja taide. Hän nostaa esiin myös sen, että yliopiston tehtäviin kuuluu kulttuurin ja taiteen eteenpäin vieminen, eikä tämän hyötyä voi mitata vain rahassa.

(...) ei käydä pelkästään rahamarkkinoilla, vaan siihen liittyy vahva, korkeatasoinen ja kiinnostava taide ja kulttuuri. (Sari Sarkomaa, 2007.)

Sarkomaa mainitsee sivistyksen myös vuonna 2008 pitämässään puheessa, jossa hän katsoo, että yliopistojen perustehtävät säilyvät lain muutoksen myötä edelleen samoina, ja yliopistot hoitavat niille julkisen vallan kautta määriteltyä tehtävää huolehtia ”kansakunnan sivistyksestä”. Toisaalta Sarkomaa tuo samaan hengenvetoon esille, että yliopistoilla pitää olla kykyä uudistaa rakenteitaan ja rohkeutta luopua tietyistä tutkimusaloista, jotta omia ydinosaamisalueita voidaan vahvistaa. Käytännössä nämä strategioiden tiivistämiset ovat toteutuneet, ja monissa paikoin humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen kustannuksella. Sivistysalat ovat usein niitä, joiden innovatiivisuus ja sovellettavuus suoraan liike-elämään ovat hankalimmat todennettävissä.

Laatupuhe on selkeä kokonaisuutensa. Vaikka käsite mainitaan opetusministereiden puheissa aikavälillä 2005–2015 kaikkiaan 25 kertaa, se voidaan teemoittaa osaamispuheen alle. Laadulla viitataan parempaan osaamiseen, joka johtaa tehokkaampaan innovointiin. Sarkomaa perusteli yli-

opistouudistusta vuonna 2008 todeten, että tavoitteena on parantaa yliopistojen tutkimuksen ja opetuksen laatua ja samalla kansainvälistä kilpailukykyä ja toimintaedellytyksiä. Laadukas tutkimus ja opetus sekä laadukas yliopiston perustehävän toteuttaminen nähtiin kansainvälisen kilpailukyvyyn takaajana.

Laatupuhe alkoi korostua retoriikassa 2000-luvun loppua kohden. Laatua ei opetusministeriiden puheissa määritelty tarkasti, se oli sumea ja epämääräinen käsite. Ministerit puhuivat usein laadusta yhtä aikaa kuin Suomesta maailman parhaana ja kansainvälisen kilpailukyvyyn omaavana korkeakoulujärjestelmänä. Henna Virkkunen toteaa puheessaan eduskunnalle vuonna 2009 näin:

Nyt käsitellyssä oleva hallituksen esitys yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi parantaa merkittävästi kaikkien suomalaisten yliopistojen toimintaedellytyksiä sekä vahvistaa niiden opetus- ja tutkimustoiminnan laatua ja vaikuttavuutta.

Uudistuksen keskeisenä päämääränä on tieteen vapauden lujittaminen. Haluamme vahvistaa tiedeyhteisön autonomiaa ja yliopistojen voimavaroja. Haluamme antaa kaikille yliopistoillemme ja jokaiselle tieteen alalle mahdollisuuden olla maailman parhaita. (Henna Virkkunen, 2009)

Uuden yliopistolain voimaantultua Jukka Gustafsson esittää vuonna 2011, että korkealaatuinen tutkimusyliopisto pitää toiminnassaan yllä myös yhteiskunnallista relevanssia eli toteuttaa ns. yliopiston kolmatta tehtävää. Gustafssonin puheesta voi halutessaan lukea myös hänen poliittisen ideologiansa – tuohan hän esiin, että suomalaisen yhteiskunnan koulutuksen tasa-arvo on pohja hyvinvoinnille, mutta samalla hän sitoo tasa-arvon ja hyvinvoinnin kilpailukykyyn. Myös Gustafssonin retoriikassa Suomi nähdään tai tulee nähdä ”maailman parhaana” korkeakoulujärjestelmänä.

Hallitusohjelma linjaa kunnianhimoiseksi tavoitteeksi suomalaisten nostamisen maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä. (Jukka Gustafsson, 2011.)

Gustafssonin puheissa toistuu ”Suomi maailman parhaana ja osaavimpana kansakuntana” -retoriikka. Tiedefoorumissa 2012 hän korostaa, kuinka Suomi on pieni maa, mutta siellä asuu maailman osaavin kansakunta, ja tämän osaamisen hyödyntäminen luo uuden Suomen. Hän katsoo, että hyvin koulutettu ja sivistynyt väestö selviää pahoistakin kriiseistä. Samaa linjaa jatkaa Krista Kiuru vuonna 2013. Kiurun osaamispuheessa avainsanoja ovat korkean osaamisen lisäksi osaa-

miseen perustuva kasvu, uudet osaamisperustaiset kasvunalat, osaavat ihmiset, koulutettu ja osaava kansa, tulevaisuuden osaamistarpeet, kansakunnan osaamispotentiali, aikuisväestön osaamista kohottaminen. Näiden kautta tuotetaan osaamisretoriikkaa, jossa pyritään loppupäätelmään siitä, että ”tarvitsemme koulutettuja osaajia, jotka kykenevät uudistumaan”.

Tässä laatua ei siis suoraan käytetä osaamisen perusteena, mutta tämän korkeatasoisen ja maailman kärkeä olevan osaamisen voi nähdä laadun synonyymina. Kaiken kaikkiaan Kiuru mainitsee tässä puheessaan osaamisen ja sen johdannaistermit huomattavan usein, peräti 23 kertaa. Vertailun vuoksi todettakoon, että uudistaminen saa hänen puheessaan 16 mainintaa. Jukka Gustafssonin (2012) puheessa uudistaminen saa puolestaan 23 mainintaa ja osaaminen vain 7 mainintaa.

Samalla linjalla jatkaa Sanni Grahn-Laasonen paimenkirjeessään yliopistojen johdolle vuonna 2015. Hän tuo esiin, kuinka suomalainen korkeakoululaitos on sirpaloitunut, kuinka tutkimus on jakaantunut liian moniin ja liian pieniin yksiköihin ja kuinka tieteen kärki on kapea. Jotta tästä epäedullisesta ja Suomen kansainvälistä kilpailukykyä hankaloittavasta tilanteesta päästäisiin eroon, on Suomeen saatava laadukkaampi ja kansainvälisempi, vaikuttavampi ja tehokkaampi korkeakoululaitos. Tämän saavuttamiseksi on purettava, poisvalittava, profiloitettava sekä erikoistettava.

Suomen pienuus yhdistyy laatupuheessa sekä tuottavuus- että kansainvälisyysdiskursseihin. Antti Kalliomäki nostaa vuonna 2006 pitämässään puheessa esille sen, kuinka vertailussa muihin OECD-maihin on otettava huomioon kansakunnan koko. Tästä seuraa se, että koska voimme kansakuntana panostaa resursseja tutkimukseen vähemmän, tulee meidän kiinnittää huomiota nimenomaan tutkimuksen laatuun.

Verrattaessa suomalaista tutkimusta muissa maissa tehtyyn on otettava huomioon maamme väestön ja kansantalouden koko. Suomen osuus OECD-maiden yhteenlasketuista tutkimus- ja kehitystyön panoksista on noin seitsemän tuhannesosaa. Sillä markkinaosuudella ei kannata kauheasti retostella. Mutta juuri sen vuoksi meidän on panostettava tutkimuksen laatuun, vaikuttavuuteen ja – myös tuottavuuteen.” (Antti Kalliomäki, 2006.)

Muista puheista poiketen Kalliomäki myös määrittelee, mitä tieteellisen tutkimuksen laatu tarkoittaa:

Tieteellisen tutkimuksen laadussa avainasioita ovat löydösten uutuus ja alkuperäisyys sekä tiedon luotettavuus. (Antti Kalliomäki, 2006.)

Vuotta aikaisemmin Kalliomäki oli esittänyt keinot, jolla tutkimuksen laatua voidaan parantaa. Lisäämällä yliopistojen resursseja voidaan vaikuttaa tutkimuksen laatuun. Kalliomäki katsoi tarpeelliseksi tutkimusedellytysten vahvistamisen yliopistoissa. Hän myös katsoi, että ”tutkimusaktiivisuuden mittaristoa laajennetaan yliopistojen toiveiden suuntaisesti”:

Tutkimuksen laatua parannetaan lisäämällä kilpaillun rahoituksen määrää sekä Suomen Akatemian että Teke-sin kautta jaettavaksi. (Antti Kalliomäki, 2005.)

Voidaan esittää kysymys, oliko Antti Kalliomäki viimeinen opetusministeri, joka arvosti vapaata tutkimus- ja sivistysyliopistoa ja näki sillä yhteiskunnallisen merkityksen. Hänen puheita lukiessa ja erityisesti verratessa niitä muihin myöhempiin puheisiin, herää väistämättä kysymys, olisiko yliopistolaista ja sitä kautta yliopistojen tämän päivän tilasta muodostunut hiukan toisenlainen, jos SDP olisi ollut ministerivastuussa, kun lakia sorvattiin lopulliseen muotoonsa, vai tapahtuiko hänen jälkeensä poliittinen muutos puheiden kirjoittamisen taustaideologiassa.

Kalliomäki toteaa: ”Tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota korostavalle pohjoismaiselle korkeakoulupolitiikalle näyttää siis löytyvän tila myös globaalissa kilpailutaloudessa.” (Yliopistojen johdon seminaari 2005.) Seuraavana vuonna pidetty Kalliomäen puhe, jota nykyisyydestä katsottuna voisi jopa pitää tietynlaisena vastapuheena myöhemmille tuottavuusretoriikasta lähteville puheille, osoittaa huomattavaa ymmärrystä yliopistotyölle: ”Tohtorikoulutuksen avulla varmistetaan, että tohtorit tuntevat tieteenalansa ja hallitsevat sen teorian ja menetelmät” (Tiedefoorumi 2005, Antti Kalliomäki.) Hyötypuheen sisällössä tapahtuu Kalliomäen jälkeen muutos, jossa tieteen itsensä määrittely hyöty muuttuu tiedemaailman ulkopuolisten poliittisten ja taloudellisten tahojen määrittelyksi. Tätä uutta tiedepoliittista hyötypuhetta voidaan nimittää talouselämälähtöiseksi.

Kriisipuheella johtaminen – suomalaisen mallin uhkakuvat ja muutoksen välttämättömyys

Uhkakuvien maalailu liittyy suomalaisen yhteiskunnan yleisiin ongelmiin – pieni kansa, haastava ikärakenne ja näköpiirissä oleva suuri hoivavaaje. Yliopistouudistusta perustellaan puheissa ajatuksella, että se on välttämätön, jotta suomalaisen yliopiston toimintaedellytykset eivät taannu kokonaan. Ja yliopistouudistuksella viitataan uusliberaaliin markkinavetoiseen yliopistoon.

Jos uudistusta ei nyt tehdä, suomalaisten yliopistojen toimintaedellytykset taantuvat entisestään muihin maihin nähden. (Sari Sarkomaa, 2007.)

Uhkakuvina nähtiin myös lahjakkaiden suomalaisten tutkijoiden ”karkaaminen” ulkomaille ja se, ettei ”kansainvälisiä huippututkijoita” saada houkutelua Suomeen.

Yliopistolain uudistuksen ja sen kärkihankkeena toimivan Innovaatioyliopiston kautta haluamme varmistaa sen, että lahjakkaat suomalaiset nuoret hakeutuvat Suomessa yliopistoon ja saavat laadukasta koulutusta, emmekä menetä heitä maailmalle. (Sari Sarkomaa, 2007.)

2010-luvun retoriikassa globaalien talouden muutosten vaikutuksen Suomen talouteen ja työttömyyteen voidaan nähdä uhkakuvina, joilla perusteltiin sekä tuottavuusohjelmien läpiviemistä, virkojen lakkauttamista että yliopistojen vähenemistä määrärahoja.

Maakuntayliopistoista globaaleiksi huippuyliopistoiksi

Vaikka kansainvälisyysdiskurssi leikkaa läpi muut diskurssit, on siitä syytä puhua omana kokonaisuutenaan, koska se saa näistä selvästi eniten suoria mainintoja. *Kansainvälinen* on yksi aineiston avaintermistä: se mainitaan 50 kertaa, globaali 23 kertaa.

Kansainvälisellä kilpailukyvyllä perustellaan myös suomalaisen yliopiston kehittäminen kohti uusliberaalia mallia. Sari Sarkomaa perustelee uusliberaalin tavan toimia sekä oikeutuksen kehittämiseksi yliopistolaitosta markkinavetoiseen suuntaan seuraavasti:

Missään muualla Euroopassa yliopistoja ei kehitetä osana valtionhallintoa, vaan yliopistojen opetuksen, tutki-

Taulukko 1. Suomalaisen yliopistolaitoksen käsitteelliset kentät

	Kansallinen	Globaali
Valtiollinen	kansansivistys – yhteisö	akateemiseen yhteisöön integroituminen
Talouselämälähtöinen	huippuosaajat – yksilöt	kilpailu ja voittaminen osaamistaloudessa

muksen, innovaatiotoiminnan ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämisen näkökulmasta. (Sari Sarkomaa, 2007.)

Kansainvälisyydestä puhutaan kahdella tavalla. Ensiksikin vaikka Suomi on pieni kansakunta, niin tulee sen suuntautua tietyillä strategisesti hyvin valituilla tutkimusaloilla kohti kansainvälistä huippua. Toiseksi kansainvälisyys- ja globaalitalouspuheet viittaavat siihen, että hyvin tuoteistetavan tutkimuksen kautta Suomi voi vahvistaa kansainvälistä kilpailukykyään. Lisäksi 2010-luvun uutuuksena voidaan pitää koulutusvientipuhetta, joka toi maksut suomalaiseen korkeakoululaitokseen.

Johtopäätökset

Sivistysyliopistoa tai mitään muutakaan yliopistovaihtetta ei sellaisenaan ole koskaan ollut. Poliittisen puhunnan sanoin yliopisto elää jatkuvaa murroskautta. Puheet vapaasta tieteestä pyrkimässä puhtaaseen totuuteen tai yliopistosta itsestään autonomisena toimijana ovat illuusioita. Puheet eivät kerrokaan kadotetusta paratiisista, ne paljastavat jotain nykytilasta. Vetoaminen perinteisiin kertoo havaitusta muutoksesta, osin epävarmuudesta ja ne myös heijastelevat tyytymättömyyttä. (Ks. Kankaanpää 2013, 12; Koski 1993, 157.)

Analysoidusta ajanjaksosta voidaan todeta, että siinä missä 2000-luvun puolivälissä ministerien puheista oli vielä luettavissa oman puolueen poliittinen ideologinen henki, niin 2010-luvun ministerien puheet ovat täysin uusliberalistisen hyötyajattelun diskurssin läpitunkemia, eikä niistä voi enää päätellä puoluekantaa. Toistuvat ylätason teemat olivat hyöty, globaali kilpailukyky ja kansainvälisyys, osaaminen, rakennemuutokset ja uhkakuvat (ks. taulukko 1.).

Retoriikassa näkyy siirtyminen alueyliopistovaiheesta kohti harvoja huippuyksiköitä. Alueyliopistot liittyivät alueellisesti tasa-arvoisen hyvinvointivaltion rakentamiseen, joka konkretisoitui korkeakoulutuksen hajasijoituspolitiikkana. Aikakautteen liittyi edistys- ja koulutusoptimismi ja yhteis-

kunnallisen oikeudenmukaisuuden vaade. Suunnitelmallisuuden esikuvana vaikutti itäsaksalainen suunnittelumalli, mutta käytännössä opit tulivat angloamerikkalaisista kulttuuripiireistä.

Korkeakoulujen kehittämislaki vuodelta 1986 lisäsi yliopistolaitoksen perusrahoitusta, mutta se myös lisäsi eri yliopistoille itsesätelyyn perustuvaa päätösvaltaa. Rehtorit ja tiedekuntien johtajat saattoivat määrätä aiempaa vapaammin tutkimuksen rahoituksesta ja resursseista. Vastapalveluna yliopistolta odotettiin tuloksellisuutta. Kansainvälinen vaikuttavuus nousi kansallisen ja alueellisen tehtävän rinnalle tutkimustyön merkittävyyden mittaristoon. Kehittämistavoitteissa alkoivat vaikuttaa vaateet laadun paranemisesta, yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen lisäämisestä ja kansainvälisyyden vahvistamisesta. Käytännön yliopistotyössä kilpailun vähittäinen kiristyminen ei silti näkynyt muualla kuin kilpailuna viroista. Tutkimuksen kypsyttelyyn jäi vielä 1980-luvulla aikaa, eikä raportointivastuu ulottunut kaikkiin tutkijoihin samalla vahvuudella. (Kohvakka 2015.)

Yliopistojen tehtävä talouskasvun tuottajana korostui 1990-luvun lopulla. Uuden vuosituhannen alussa voimistui ajatus tutkimustulosten kaupallistamisesta (Kallunki & al. 2015). Markkinajohtoisuutta painottanut ideologia valtasi vähitellen alaa. Kilpailuvaltiollisen ajattelun keskeiseksi teemaksi nousi kansallinen kilpailukyky, ja yrittäjähenkiset käsitteet kotiutuivat osaksi yliopistopuhetta. Tulosohtauksesta, jatkuvasta arvioinnista järjestelmiseen tuli yliopistojen arkipäivää. (Ks. esim. Kankaanpää 2013.)

Tämä muutos näkyy selkeästi suomalaisessa yliopistopuheessa ja yliopistotyöntekijöiden arjessa. Jatkuva kilpailu, kontrolli ja tulosten mittaaminen ovat yliopistossa työskentelevien arkea. Opetusministereiden linjapuheiden toistuvat teemat osoittavat, kuinka yksimielisessä tahtotilassa yliopistopolitiikkaa on Suomessa 2010-luvun molemmin puolin kehitetty. Tämä kertoo ministereiden puheita kirjoittaneen tai kirjoittaneiden henkilöiden vaikutusvallasta (sen kasvusta) sekä onnistuneesta uusliberaalisesta interventioista suomalaiseen yliopistopolitiikkaan.

ANALYSOIDUT PUHEET

- Grahn-Laasonen, Sanni: Opetus- ja kulttuuriministeri Sanni Grahn-Laasonen avoin kirje yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen johdolle (27.10.2015). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2015. <http://www.minedu.fi/OPM/Verkkouutiset/2015/10/avoinkirje.html> (luettu 3.4.2016)
- Gustafsson, Jukka: Tampereen yliopiston lukuvuoden avajaiset (1.9.2011). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2011. http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2011/09/Tampereen_yliopiston_lukuvuoden_avajaiset.html?lang=fi (luettu 3.4.2016)
- Gustafsson, Jukka: Tiedefoorumi (22.5.2012). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2012. <http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2012/05/Tiedefoorumi.html?lang=fi> (luettu 3.4.2016)
- Kalliomäki, Antti: Tiedefoorumi, Helsinki (3.5.2006). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2007. http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2006/5/tiedefoorumi_helsinki?lang=fi (luettu 3.4.2016)
- Kalliomäki, Antti: Yliopistojen johdon seminaari, Turku (24.11.2005). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2005. http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2005/11/yliopistojen_johdon_seminaari_turku?lang=fi (luettu 3.4.2016)
- Kiuru, Krista: Korkeakoulujen ja tiedelaitosten johdon seminaari (27.11.2013). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2013. http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2013/11/Korkeakoulujohdon_semma.html?lang=fi (luettu 3.4.2016)
- Sarkomaa, Sari: Ajankohtaista korkeakoulu- ja tiedepolitiikassa -seminaari (3.9.2008). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2008. <http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2008/09/Korkeakouluseminaari.html?lang=fi> (luettu 3.4.2016)
- Sarkomaa, Sari: Innovaatioyliopiston taustatilaisuus (12.12.2007). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2007. <http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2007/12/innovaatioyliopisto.html?lang=fi> (luettu 3.4.2016)
- Virkkunen, Henna: Hallituksen esitys uudeksi yliopistolaiaksi -lähete keskustelu (26.2.2009). Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2009. http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2009/02/yolaki_lahete_keskustelu_esittelypuheenvuoro.html?lang=fi (luettu 3.4.2016)

KIRJALLISUUS

- Buschman, John: Kirjastonhoitajuus kriisissä: tie uusliberalismiin. S. 100–117. Teoksessa Relander, Jukka & Saarti, Jarmo (toim.): Kirjaston kuolema. Helsinki: Avain, 2015.
- Kallio, Kirsi-Mari: ”Ketä kiinnostaa tuottaa tutkintoja ja julkaisuja liukuhihnaperiaatteella...?” Suoritusmittausten vaikutukset tulosohjattujen yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnan työhön. Turun yliopisto: Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja A 1, 2014.
- Kallo, Johanna: OECD education policy. A Comparative and historical study focusing on the thematic of tertiary education. Kasvatusalan tutkimuksia 45. Jyväskylä: Finnish Educational Research Association, 2009.
- Kallunki, Jarmo & Koriseva, Soile & Saarela, Henni: Suomalaista yliopistopolitiikkaa ohjaavat perustelut tuloksellisuuden aikakaudella. Kasvatus ja Aika 2015:3. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=718 (luettu 28.4.2016)
- Kankaanpää, Jenni: Kohti yritysmäistä hyöty-yliopistoa. Valtiovallan tahto Suomessa vuosina 1985–2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. osa 369, 2013.
- Kauko, Jaakko: Korkeakoulu dynamiikat Suomessa. Helsingin yliopisto: Käyttätymistieteiden laitos, Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 239, 2011.
- Kohvakka, Mikko: Korkeakoulun osastot ja ainelaitokset kilpailuvaltiollistumisen rakentajina ja vastustajina 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa: Tapaustutkimuksina Joensuu ja Lappeenranta. Kasvatus ja Aika. 2015:3. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=715 (luettu 28.4.2016)
- Koski, Leena: Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset. Joensuun yliopisto; Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 17, 1993.
- Moisio, Johanna: Understanding the significance of EU higher education policy cooperation in Finnish higher education policy, Acta Universitatis Tampereensis 2004. Tampere: Tampere University Press, 2014.
- Nevala, Arto: Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutumisen ja eriarvoisuus Suomessa. Bibliotheca Historica 43. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1999.
- Nokkala, Terhi: Construction the ideal university. The Internationalism of higher education in the competitive knowledge society. Tampere: Tampere University Press, 2007.
- Peltokoski, Jukka: Postfordismi. S. 113–124. Teoksessa Jakonen, Mikko, Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): Uuden työn sanakirja. Helsinki: Tutkijaliitto, 2006.
- Rinne, Risto: The Nordic University Model from a Comparative and Historical Perspective. P. 82–112. In Kauko, Jaakko & Rinne, Risto & Kynkäänniemi, Heli (eds.): Restructuring the Truth of Schooling – Essays on Discursive Practices in Sociology and the Politics of Education. A Festschrift for Hannu Simola. Kasvatusalan tutkimuksia 48. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 2010.
- Rinne, Risto, Jauhiainen, Arto & Plamer, Raakel: Suomalainen yliopiston itseymmärrys, itsepuolustus ja haasteet 1920-luvulta 2010-luvulle rehtoreiden puheissa. Kasvatus ja Aika. 2015:3 http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=722 (luettu

28.4.2016)

- Saarinen, Taina: Quality on the move: discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. University of Jyväskylä: Jyväskylä studies in humanities 83, 2007.
- Vanttaja, Markku: Yliopiston villit vuodet. Suomalaisen yliopistolaitoksen muutoksia ja uudistuksia 1990-luvulta 2000-luvun alkuun. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. 210, 2010.
- Vähämäki, Jussi: Kuhnurien kerho. Helsinki: Tutkijaliitto, 2003.

- Vähämäki, Jussi: Aivotyö. S. 146–152. Teoksessa Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): Uuden työn sanakirja. Helsinki: Tutkijaliitto, 2006a.
- Vähämäki, Jussi: General intellect. S. 12–27. Teoksessa Jakonen, Mikko Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): Uuden työn sanakirja. Helsinki: Tutkijaliitto, 2006b.
- Vähämäki, Jussi: Yliopisto. S. 153–159. Teoksessa Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): Uuden työn sanakirja. Helsinki: Tutkijaliitto, 2006c.

TIIVISTELMÄ

Ismo Björn & Jarmo Saarti & Pirjo Pöllänen: ”Päätettiin turvata yliopistojen rahoituksen pitkäjänteisyys”. Opetusministeriöiden poliittinen puhe ja yliopistolaitoksen uudistamisen retoriikka 2005–2015

Uusi yliopistolaki astui voimaan Suomessa vuoden 2010 alusta. Voidaan väittää, että tämä muutos on seurausta uusliberalistisista ja uuden julkisen johtamisen opin mukaisista ideologisista päätöksistä. Uusi laki erotti yliopistot valtiosta, ja korkeakoulujen taloudellinen itsenäisyys oli keskeisenä muutoksen perusteluna. Artikkelissa analysoidaan poliittisen ajattelun muutosta, joka tapahtui vuosina 2005–2010. Analyysin perustana ovat tuon ajan opetusministeriöiden korkeakoulutukseen liittyvien puheiden laadullinen analyysi, erityisesti yliopistojen rooli niissä. Puheita analysoitiin ja kategorisoitiin yhteensä yhdeksän. Niiden pitäjänä oli kuusi eri ministeriä.

Ensimmäinen johtopäätös tästä oli, että poliittisessa retoriikassa tapahtui selvä muutos kohti uusliberalistista puhetapaa, joka oli riippumaton puhujan puo-

luetaustasta. Puheiden keskeiset toistuvat teemat olivat: korkeakoulujen luomien innovaatioiden taloudelliset hyödyt erityisesti julkiselle sektorille ja tarve säästöille ja tuottavuuden kasvulle, jotka tuli saada aikaan ottamalla käyttöön tehokkaampia ja taloudellisempia opetusmenetelmiä. Nämä määriteltiin keskeisimmiksi perusteiksi uudistaa suomalaisen yliopistolaitoksen rakennetta. Taloudellista kriisiä käytettiin perusteena yliopistojen toiminnan tehostamisvaateille.

Lisäksi puheissa toistui vaade suomalaisten yliopistojen kilpailukyvyistä globaaleilla koulutusmarkkinoilla: ministerit esittivät visionsa suomalaisista huippuyliopistoista, joita ainakin joistakin suomalaisista yliopistoista tuli kehittää. Näin globaalin kilpailun retoriikka otettiin mukaan suomalaiseen yliopistopuheeseen. Samalla tuotiin uusia poliittisen ja hallinnollisen vallankäytön välineitä yliopistojen johtamiseen: mm. laatu-auditoinnit, tutkimusjulkaisujen vaikuttavuuden ja laadun määrällinen arviointi ja yritysmaailmassa käytetyt johtamisjärjestelmät.